

Олексій Сокирко

ТРИНАДЦЯТИЙ МІФ ПРО МАЗЕПУ

С. О. Павленко. *Міф про Мазепу*. – Чернігів: Сіверянська думка, 1998. – 248 с.

Читач, приваблений назвою цієї книжки, буде явно розчарований, бо мова в ній зовсім не про милі серцю структуралістів і постструктуралістів історіографічні міфи, моделі їх творення й впливу на історичну свідомість суспільства, а про речі куди «злободенніші». Власне, сам Автор – чернігівський історик і журналіст Сергій Павленко, шукаючи собі аудиторії, так визначив своє завдання:

Зосередивши головну увагу на головних 12 міфах про Мазепу, спростувавши їх, ми даємо передусім можливість наступним дослідникам не відволікатись на фальсифікації, помилкові твердження, тенденційно-наклепницькі умовисновки і більш плідно працювати у вивченні історії України кінця 17 – початку 18 сторіччя (с. 12).

Тож ідеться про ще одну працю, написану за канонами так званої «реабілітаційної мазепіани». Дарма, що до недавнього часу цей жанр функціонував переважно в публіцистиці та пропагандистській літературі, відтепер йому надано цілком законне місце на «території Клію», себто в царині наукової історії. Принаймні, на науковості наполягає не тільки п. Павленко, але й наявність рекомендації його твору до друку Вченою радою Чернігівського педінституту ім. Т. Г. Шевченка, прізвищ наукового редактора й рецензента і нагадування про науковий статус даної роботи видавничою довідкою. Структура книги, що розкриває й втілює авторський задум, складається з вступу, дванадцяти розділів з послідовним спростуванням антигетьманських міфів, висновків і посилань на джерела та літературу.

За класичними канонами наукового історієписання, **вступ** розпочинається з огляду й критичної оцінки праць попередників, які умовно розподіляються на дві групи: істориків (як російських, так і українських), що користувалися у висвітленні гетьманства Мазепи відверто шовіністичними штампами імперської доби, й *першопрохідців* національно свідомого, а отже – науково зваженого підходу. До останніх, зокрема, віднесено Федора Уманця та Олександра Оглоблина, чий інтерпретації політичної історії Гетьманщини Автор поклав у основу багатьох своїх побудов. Дивує, однак, той факт, що всупереч традиційній академічній схемі, на вірність якій запряся п. Павленко, розрізнення історіографічних шкіл ведеться не за їх методологічною базою та світоглядними установками, а за ступенем орієнтації на офіційну трактовку постаті Мазепи російською ідеологією. Звідси походить чудернацьке об'єднання під одним епістемологічним «дахом» геть відмінних між собою компіляту кінця XVIII ст. Олександра Рігельмана й робіт початку XIX ст. Дмитра Бантиша-Каменського та Миколи Маркевича (с. 4), абсолютно різних за рівнем професійної майстерності праць Михайла Грушевського та Миколи Аркаса (с. 6) тощо. Критикуючи оцінки Миколи Костомарова, Олександра Лазаревського, Дмитра Яворницького, Автор таки знаходить спільний для них корінь зла, котрий, очевидно, й є основним історіософським підґрунтям міфів, – *брехливі джерела* (с. 6), котрими послуговувалися дослідники, *пропетрівські схеми* (с. 10) їх аналізу й, нарешті, *звинувачувальна методологія* (с. 7), що мовби підсумувала професійну незрілість дослідницької практики.

Проминаючи одним абзацом доробок радянських часів як жодною мірою не вартий уваги, п. Павленко тим не менше несхвально ставиться й до праць деяких звільнених від ідеологічних шор сучасників. Погоджуючись із запропонованою Орестом Субтельним у монографії «*Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст.*» кон-

цепцією розгляду повстання Мазепи в контексті боротьби національних еліт ранньомодерного часу з централізаційною політикою абсолютних монархів, Автор вважає за малопривабливе для постаті *керманича України* обстоювання вузькостанових інтересів. Суперечність розв'язується надто туманно, але майже в душі сучасної дилеми «Україна-НАТО»: *Так, був контекст європейський. Але існувала й конкретика українського життя* (с. 11).

Зовсім по-науковому окреслюючи коло своїх завдань, п. Павленко відразу ж застерігає, *що не має на меті дати повну картину життя І. Мазепи* (с. 12), а лише прагне виконати місію спростування найбільш одіозних міфів про гетьмана, позбавивши у такий спосіб наступні покоління істориків від необхідності займатися цим і, що найнебезпечніше, – ловитися на гачок фальсифікацій. Не можна відмовити Авторові й у наявності професійної самоповаги до власної персони та дослідження: *Вартості деяким постулатам автора надає багатопланова аргументація, що усуває ґрунт для подальшої безплідної дискусії щодо року народження І. Мазепи, його «зрадницького» договору з С. Лещинським* (с. 13). Щодо безплідності, а точніше малоперспективності дискусій можна погодитися тільки тоді, коли вони точаться навколо надто примітивних постулатів, створених до того ж задля відвертого обслуговування політичних цілей. Однак, сподіваючись раз і назавжди поставити всі крапки над «і», п. Павленко воліє взагалі ліквідувати «ламання списів» навколо Мазепи, забуваючи при цьому, що в разі відсутності контроверсійних інтерпретацій та версій ризикує зникнути головний рушій будь-якої науки, в тому числі й історичної – вільна дискусія.

Обрані для спростування, на перший погляд випадково, міфи-наклепи охоплюють майже все життя Мазепи в хронологічній послідовності. *Міф перший: 1644 рік – час народження Мазепи* з великою натяжкою вписується в авторське розуміння міфу як брутального фальсифіката, оскільки

йдеться про звичайну наукову дискусію довкола дати народження майбутнього гетьмана. Схоже, Автор стурбований лише її тривалістю, бажанням привести минулих і майбутніх дискутантів до одного знаменника, точніше дати – 20 березня 1639 р., запропонованої свого часу Олександром Оглоблиним.

Так само випадають з характеру Авторського тлумачення міфів два наступні розділи – «*Міф другий: кровна приналежність до Польщі*» й «*Міф третій: скандальне повернення в Україну*». Вони присвячені, відповідно, соціо-культурній характеристиці середовища української шляхти, з якого походив Мазепа, й легенді про адюльтер королівського покойового з дружиною польського шляхтича Фальбовського. Автор цілком слушно звертає увагу на мусування російськими владами чуток про польське походження Мазепа після його переходу на бік Карла XII, забуваючи, однак, нагадати, що їхні корені значно глибші й сягають саме українського ґрунту. Адже ще наприкінці XVII ст. гетьмана й деяких генеральних старшин, що походили з Правобережжя, називали «ляшками» власні піддані (а доти такого самого прізвиська удостоювалися Виговський та Самойлович). Взаємна ідентифікація етнічно монолітних, але соціально або релігійно ворожих таборів як чужинців, а отже й ворогів, для ранньомодерної Європи залишалася явищем звичайним. Так, у розмежованій громадянською війною Англії середини XVII ст. левеллери яро доводили своє покликання, як щирих англосаксів, оборонити права простого народу від зазіхань нащадків норманських завойовників – круглоголових. Не дивно, що й деякі українські гетьмани через свою внутрішню політику часто-густо запідозрювалися поспільством у прагненні повернутися до «лядських» порядків, а то й просто ототожнювалися з поляками.¹ Все це, очевидно, залишилося для Автора не очевидним, тому «лядськість» Мазепа він сприймає не як данину моделі сприйняття гетьмана сучасниками, а як зловорожий наклеп.

Не менший подив викликають розмірковування п. Павленка над природою етнічної самосвідомості української шляхти середини XVII століття. Імовірно, Автора пригнічує той факт, що симпатичні йому шляхтичі-«державники» на кшталт Немиричів, Виговських або Мазеп часто густо називалися в джерелах «nobilis Polonus», що, відтак, потребує відрихтувати їх у напрямі більшої українськості поясненням, *що тоді ще не вживався термін «українець»*. *Правобережців називали поляками (бо належали до Польщі), а лівобережців – литвинами* (с. 24). Тут залишається тільки подивуватися такій одномірній трактовці надзвичайно складної і в дійсності куди рельєфнішої картини етнополітичної самоідентифікації шляхти «на зламі» Хмельниччини й Руїни. Принаймні, якби Авторіві вистачило терпіння ознайомитися з фундаментальними дослідженнями в цій галузі Терези Хинчевської-Геннель або Франка Сисина, на сторінках його праці не звучали б так недолуго репліки про українців-«поляків», а надто – про литвинів (цей етнонім, як відомо, вживався у Московській державі та Гетьманщині на позначення населення сучасної Білорусі²).

Втім, присутність таких огріхів у перших трьох розділах поступово увиразнює задум Автора – показати визрівання майбутнього керманіча України та витоків ідеї державної самостійності й соборності українських земель, котрі за кілька десятиліть він заходиться втілювати в життя. Але спочатку майбутній поборник національної ідеї, подібно до інших прибічників Виговського, силою обставин мусив служити при королівському дворі, подорожувати по закордонних університетах, словом – набувати того багажу, який згодом дасть право п. Павленку занести його до пантеону європейських політиків.

Відповідно до характеру головного персонажа описується коло його спілкування, духовний клімат і політична культура, котрі, щоправда, більше нагадують сьогодення, обернене в минуле. Так, з-за кордону Мазепа мав неодмінно

повернутися тільки *під українські корогви*, відгукнувшись на заклик Петра Дорошенка *до всіх патріотів приєднатися до нього* в боротьбі за єдину козацьку Україну. Переконаність у ідейно високих спонуках повернення молодого Мазепи (чи не йшлося, насправді, про необхідність вступити у володіння батьківським спадком і турботу про власну кар'єру після зречення Яна Казимира?) велить Авторові вступити в смертельний двобій з легендарною історією про ласого на жінок королівського пажа, що його прив'язав ошуканий чоловік до коня й випустив у степ (цю байку, як відомо, розповів свого часу Мазепин недобррозичливець Пассек). Попри те, що справжні мотиви й обставини створення легенди зусиллями Христини Пеленської та Теодора Мацьківа давно стали аксіомою, яка не потребує доведення, п. Павленко твердо переконаний: цей *інтимно-негативний сюжет* кидає зайву тінь на світлий образ керманіча. А тому в його обороні він нападає навіть на Байрона, Вольтера, Пушкіна, Словацького й Брехта, які використовували згадану легенду.

Пубертатність Мазепи-політика мають демонструвати й два наступні розділи – *«Міф четвертий: хабар Голіцину»* й *«Міф п'ятий: двадцять років вірнопіддано служив царю»*, що хронологічно охоплюють 1687-1708 роки. Перший з них повністю присвячено перевороту 1687 р., усуненню з гетьманства Івана Самойловича та передачі булави Мазепі. Автор рішуче відкидає підтверджену джерелами версію про хабар, вручений генеральним осавулом своєму московському покровителю Василю Голіцину, який передрішив наслідки виборів, та й взагалі будь-яку причетність Мазепи до організації перевороту. Новизна аргументації цієї версії базується на використанні останніх розробок з генеалогії старшинських родів, що унаочнили існування серед козацької верхівки кланів та «груп інтересів», котрі час від часу вдавалися до перерозподілу сфер впливу. Фігура Мазепи в цьому контексті виступає на других ролях, по-

ступаючись активністю й завзятістю політичним «олігархам» на взірець Василя Дуніна-Борковського, Дмитра Райчі, Василя Кочубея тощо. Загалом, складається враження, що Мазепа дістав булаву мало не випадково, настільки незаплямованим і не втаємниченим у план заколоту постає він у викладі п. Павленка. Це виглядає особливо дивним з огляду на те, що на наступних сторінках (підрозділ «Учень Макиавеллі») Автор докладе чимало зусиль для обґрунтування зовсім іншого образу Мазепи – спритного, часом жорстокого при досягненні поставлених цілей політика, що вміє маскувати свої справжні наміри під машкарою поблажливості, захищати свою владу як лев, як вовк, як собака (с. 99-100).

Проводячи від початку свого гетьманування *анти-царську діяльність*, український «Махієвель» (вислів Величка) нібито вдавався, за п. Павленком, до свідомого ошукування царів, а його запопадливість і вірна служба були тільки фікцією, за якою чаїлися антимосковські плани:

Розвідувальна резидентура, донощики, однак, були безсилі довести зрадницькі наміри українського керманича. Його розум не тільки перевищував увесь численний наришкінський інтелектуальний потенціал, а й часом віртуозно грався з царськими верховодами у своїх тасмних політичних комбінаціях (с. 101-102).

Найсуттєвішим прорахунком, а точніше забобом сучасної історіографії відносно урядування Мазепи, є, з погляду Автора, судження про визрівання в Гетьманщині – внаслідок податкових утисків, зловживань старшини та дедалі стрімкішої станової стратифікації суспільства – гострих соціальних протиріч. Відтак, у розділі «*Міф шостий: жорстокий кріпосник*» розвінчується легенда про казкові багатства Мазепи, а надто – про зловживання скарбом Війська Запорозького. Позаяк витрати з останнього не регламентувалися яким-небудь писаним законом, то й жодних переступів проти нього гетьман вчинити не міг.

Цікавою слід визнати спробу Автора реконструювати бюджет середньостатистичного платника податків у контексті цінової та податкової ситуації кінця XVII ст.: ця ділянка донині лишається суцільною лакуною в історіографії. Заторкнута проблема, яка сміливо могла б претендувати на самостійне дослідження, розкривається, однак, у формі побіжного шкіцу, заснованого не на масивах економічної документації з відповідним набором аналітичних методик з'ясування стану ринків, коливання цін, торгівельної кон'юнктури тощо, а на мало репрезентативних джерелах (локальна нарративна й актова документація за різні роки) й сумнівному курсі валют (с. 135-137).

Мета при цьому переслідується та сама, що й у попередніх розділах – показати Мазепу як діяльного державного діяча, який в умовах безперервних воєн будував храми, турбувався про селян, дбав про освіту, культуру (с. 139). Радо погоджуємось з імпліцитним і безумовно актуальним бажанням Автора відтворити модель стосунків влада-суспільство на прикладі гетьманування Івана Мазепи, проте змальована ним картина нагадує швидше порядкування дбайливого господарника доби розвинутого соціалізму з його турботою про трудящих, ніж «печаловитое реймен-тарское стараніє» українських гетьманів.

Образ ідеального володаря підсилюється у розділі *«Міф восьмий: народ ненавидів гетьмана»*, де Сергій Павленко прагне довести, що більшість повстань кінця 80 – початку 90-х рр. насправді не були антигетьманськими, бо спалахували не так на соціально-економічному, як на політичному ґрунті:

Гетьман конфліктував з Запоріжжям, зважився на арешт Семена Палія не тому, що «цілком не вважав на демократичні ідеали народної маси» (В. Антонович), а тому, що був гарантом порядку в країні, системи чинності державних правил поведінки, обов'язків. Паліївщиною, Запорозькою Січчю найчастіше ж керували не демократія, а анархія, руйнівна вседозволеність (с. 154).

Щире вшановування свободолюбним і гордим козацьким народом свого володаря п. Павленко доводить цитуваннями захоплених відгуків іноземних послів або подорожників (де Балюза, Крмана, Отвиновського, Цедергельма), чії країни в тій чи іншій мірі належали до союзників або симпатиків антимосковського виступу Мазепи 1708 р. (с. 155).

Виникає між тим закономірне питання, яким чином із програмою гетьмана-державника можна сумістити, наприклад, масову міграцію лівобережного поспільства на Правобережну Україну?³ Невже обласканий рейментарськими турботами пересічний козак чи селянин зважився б разом із родиною покинути насиджене й важкою працею підняте господарство й піти світ за очі, та не куди-небудь у тепленьке місце, а до спустошеної десятирічними війнами й постійно загроженої татарськими наїздами «руїнної» Брацлавщини або Уманщини?

Остаточно переконати читача в абсолютній несумісності тверджень про скнарість і користоловність гетьмана з дійсним станом речей мусить розділ *«Міф дев'ятий: ненаситне прагнення багатства»*, який з'ясовує справжні духовні орієнтири гетьмана, а точніше – просто переказує давно відомий реєстр благочинних внесків Мазепи на монастирі, друкарні, навчальні заклади. За твердим переконанням Автора, це й було основною статтею гетьманських витрат (с. 157-162). Насправді ж куди цікавішим і змістовнішим міг би виглядати цей розділ, якби Автор спробував бодай у першому наближенні реконструювати ментальні установки тодішнього суспільства відносно самих понять «багатство», «бідність», «гроші», розкрити їх зміст. Що вклала в них суспільна думка, чи існував якийсь поріг у меркантильній поведінці й устремліннях індивіда? Чим все ж таки була ота, за висловом Володимира Антоновича, «боротьба за левадки, нивки, гайки», що розпочалася в Гетьманщині в останній чверті XVII ст.? Відповідей на ці питання, котрі б давали право на «реабілітацію» Мазепиною

реноме в категоріях, адекватних культурі його часу, в розглядуваній роботі годі й шукати.

Судячи з усього, справжня мета Автора, переслідувана в проаналізованому вище розділі, полягала в поступовій підготовці читача до сприйняття наступної іпостасі Мазепи – ревного борця за державну самостійність України. На рівні політичних реалій кінця XVII ст. вона була вже «знайдена» п. Павленком у попередніх розділах, але зараз їй надається певна завершеність, програмовість, сконцентрована у віршованих творах, приписуваних гетьману – «Думі», пісні «Чайка» та псалмі «Бідна моя голівонька». Незважаючи на те, що авторство згаданих текстів однозначно визнається в основному істориками, які б воліли бачити їх творцем саме Мазепу, та на їх очевидний зв'язок з пізнішою літературною традицією старшин-автономістів (в першу чергу це стосується авторства «Чайки», поданої в *«Истории Русов»*), Автор робить надто сміливий висновок про існування відшліфованої антимосковської програми в гетьманському оточенні та про її співзвучність інтересам мас: *Слово поета – гетьмана-патріота, незважаючи на всілякі заборони, продовжувало жити у народі* (с. 167).

Підсилюючи сформований образ ідеального володаря. Автор переходить до фінальної фази політичного й життєвого шляху Івана Мазепи – його рішучого розриву з Петром I і укладення союзу з Карлом XII (*«Міф одинадцятий: зрадницький договір»* та *«Міф дванадцятий: листи авантюриста»*). Аби не переобтяжувати наш виклад детальним розбором наукових «здобутків» цих розділів, зупинимось на другому з них, який є ніби підсумком усієї книги, а, крім того, особливо характерний для Авторського вміння маніпулювати версіями й гіпотезами на догоду поставленій меті.

Мова йде про обставини появи двох документів, якими активно спекулювала російська пропаганда у так званій «війні маніфестів», намагаючись залякати українське суспільство й подати вчинок і наміри гетьмана у найневи-

гіднішому світлі. Це – лист канцлера Гаврила Головкина до Мазепи від 22 XII 1708, де передано згоду царя на пропозицію гетьмана в обмін на прощення захопити й видати росіянам Карла XII, та лист самого Мазепи до короля варшавських конфедератів Станіслава Лещинського від 5 XII 1708 з проханням прислати в Україну допоміжне військо. Швидко проминувши перший документ, справжня мета створення якого (дискредитація Мазепи в очах шведів) була таки досягнута і в принципі не викликала в істориків двозначних тлумачень, Автор досить аргументовано доводить те саме й стосовно другого, залучаючи як археографічні відомості, так і ситуаційний контекст зими 1708-1709 років.

Дійшовши висновку про належність листа до групи фальсифікатів, виготовлених у царській похідній канцелярії, п. Павленко відразу ж висуває іншу версію, діаметрально протилежну попередній:

З якої ж рації Мазепа засекречені тактичні наміри передавав відкритим текстом? Чи не навмисне? Чи не для того, щоб лист знайшли і відтак, знаючи наміри гетьмана, тримали велике угруповання військ на Правобережжі? [...] Остання версія, на наш погляд, цілком вірогідна. Бо Петро I у січні-лютому 1709 року направив на правий бік Дніпра великі сили. А ось в цей час Карл XII зі своєю кіннотою зробив успішний глибокий рейд на Слобідську Україну (с. 195).

Залишаючи без коментаря рідкісну властивість Автора відмовлятися від своїх умовиводів буквально на сусідніх сторінках, відзначимо елементарне незнання стратегічних реалій і політичної обстановки аналізованих подій. Адже хіба можна списати на звичайну дезінформацію нетерпляче очікування походу на Правобережжя не таких уже й малих сил Лещинського (підкріплених, крім цього, шведським корпусом генерала Крассау), котрі в умовах надзвичайно суворої зими й чисельно переважаючого супротивника фактично були останнім порятунком як для Мазепи, так і для Карла XII? Достатньо лише переглянути бойову

документацію російських військ (цей вид джерел не знає політичної риторики й досить детально передає реальні події), які переслідували знесилена армію шведського короля в нещасливій і, з точки зору навіть самих шведів, абсолютно безперспективній виправі на Слобожанщину, чи натуралістично жахливі сторінки щоденника її учасника Данієла Крмана, аби переконатися в тому, що вона була стратегічною помилкою Карла XII.⁴ Під час походу шведи втратили всю кавалерію і значну кількість гармат, а Мазепа не з власної волі позбувся свого останнього резерву – відданих йому найманих полків. Все це, зрештою, й підготувало сприятливий ґрунт для гучних перемог росіян навесні-влітку 1709 року.

Насамкінець про суто професійні речі, а саме про те, що дозволяло б претендувати рецензованій праці на науковість, – методику роботи з джерелами. Переглядаючи посилення на більшість цитат, вміщених у тексті, мусимо констатувати, що значна їх кількість (зокрема тих, що є вирішальними для аргументації авторських положень) подається у формі трансляцій з праць інших дослідників. Натомість у роботі практично відсутні поклики на публікації російських джерел початку XVIII ст. (їх ще у вступі оголошено *брехливими*), у тому числі найцінніше з них – корпусне видання *«Письма и бумаги императора Петра Великого»*, перші дев'ять томів якого містять не тільки власне російську кореспонденцію, але й чимало листів гетьмана Мазепи. Замість застосування виробленої істориками впродовж останніх десятиліть постановки перед джерелами багатопланових «глибоких» питань, Автор користується евристично обмеженою зовнішньою й внутрішньою їх критикою (причому це стосується, головним чином, фальсифікатів або документів сумнівного походження, відносно інформативну цінність котрих було доведено ще в минулому столітті, – протоколів допитів Кочубея та Іскри, листування Мазепи з Головкиним тощо).

Загадково виглядає манера цитування іноземних джерел. Так, посилення на трактат французького дипломата де ля Невілля даються паралельно на франкомовне паризьке видання 1699 р. (с. 222, прим. 55) та російський переклад (с. 211, прим. 32, 34). Щоденник Патріка Гордона так само цитується то з німецького перекладу Поссельта (с. 219, прим. 155), то з російського переказу (с. 214, прим. 39; с. 215, прим. 62) (який, до того ж, перекладається по-українському!), а то й взагалі в цитуванні Льва Окиншевича (с. 217, прим. 94). Знайомство Автора з оригінальним текстом мемуарів Пассека (с. 210, прим. 6) чомусь не виключає їх цитування у переказі Єнсена (с. 210, прим. 4). Трапляються й зовсім дивні випадки. Так, змальовуючи переддень падіння регентського правління царівни Софії, п. Павленко пише: «Мабуть, скоро гряне буря» – зробив помітку у щоденнику П. Гордон (с. 83), але в примітках чомусь подає посилення не на мемуари генерала, а на трактат «*The History of Peter the Great, Emperor of Russia*» його зятя Александра Гордона (с. 220, прим. 13)! У написанні назв книжок трапляються грубі граматичні помилки, а то й просто перекручення, не дотримуються елементарні вимоги їх бібліографічного опису (с. 210, прим. 5-6; с. 216, прим. 80).

Такі самі ребуси можна знайти й при посиленні на матеріали архівосховищ, іноземні назви й вихідні дані яких, усупереч стандартам оформлення наукового апарату, подано в україномовному варіанті (с. 223, прим. 93), а українські страждають на неповноту (с. 211, прим. 33).

Підсумовуючи, наголосимо на такому: лікування комплексу меншовартості за допомогою історії, яке розпочалося після здобуття Україною незалежності й спершу обмежувалося, головним чином, рамками публіцистичного жанру, нині, схоже, пробує поширитися й у царині академічної науки, що виразно засвідчує проаналізований твір. Це зайвий раз доводить той факт, що міфологічне мислення (а саме воно визначає щиро патріотичний дискурс Автора)

не тільки перманентно співіснує з науковим, але й перебирає від нього логіку викладу, моделі аргументацій, аналізу [К. Леві-Строс]. Генетичний зв'язок книжки п. Павленка з міфотворчістю очевидний – тут і телеологічність викладу (вчинки персонажа програмується його статусом «месії» та жертвним вчинком у 1708 р.), і емоційна метафорика (гетьман-патріот, керманіч України, герой, чесний політик), і екстраполяція сучасних вимірів та понять на реалії іншої доби, і екзальтована критика всього, що не збігається з наперед визначеною інтерпретацією (часом останнє підозріло нагадує поширену в радянській історіографії методу спростування «неспроможності буржуазних фальсифікацій історичного минулого...»). Книга Сергія Павленка, інтелектуально перебуваючи в одному полі з критикованими ним міфами про Мазепу, витворює низку інших міфів, що на диво схожі з попередніми і різняться лише розставленням оціночних знаків. Отже, новий міф створено, але чи місце йому в царстві Клію?

¹ Пор.: Левицкий О. *Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII века.* – К., 1875. – Вип. 1. – С. 32.

² Лешчанка Р. Ф. *Ідэнтыфікацыя тэрмінаў, якімі абазначалі віхадцаў з Беларусі у Рускай дзяржаве XVII ст.* // *Весці Акадэміі навук БССР. Серыя грамадскіх навук.* – 1982. – № 3. – С. 68-75.

³ Гуржій О. І. *Українська козацька держава в другій половині XVII – XVIII ст.: кордони, населення, право.* – К., 1996. – С. 94-95; Чухліб Т. В. *Козацький устрій Правобережної України (остання чверть XVII ст.).* – К., 1996. – С. 21, 23, 25-26, 31.

⁴ *Документи Северной войны: Полтавский период (ноябрь 1708 – июль 1709 гг.)* // *Труды Императорского Военно-исторического общества.* – СПб., 1909. – Т. 3. – С. 99-130; Крман Даниел. *Подорожний щоденник (Itinerarium 1708-1709).* – К., 1999. – С. 52-64; *Письма князя Александра Даниловича Меншикова к малороссийскому гетману Ивану Ильичу Скоропадскому* // *Материалы Военно-ученого архива Главного штаба.* – СПб., 1871. – Т. 1. – С. 565-574. Автор не спромігся бодай ознайомитись з великою вій-

ськово-історичною літературою (між іншим, це стосується й інших сюжетів книги, пов'язаних із військовою історією), яка містить вузько спеціальну трактовку кампанії 1708-1709 рр. Див., наприклад: Карцев А. *Военно-исторический обзор Северной войны*. – СПб., 1851. – С. 100-102; Стилл е А. *Карл XII как стратег и тактик в 1707-1709 гг.* – СПб., 1912. – С. 70 і далі.